

TÜRK HALK MÜZİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Haluk Yücel*

GİRİŞ

Tarihsel dönemler içersinde Türk Müziğinin süreçlerini incelediğimizde görmekteyiz ki; halkın özünde yaratılan ve icra edilen temel ezgiler, topluluğun gerek müzik tarihi, gerekse müzik kültürü açısından ilk dönemlerini oluşturmakta; dini görüşler ve ibadetler bu oluşumun bir sonucu olarak sergilenmektedir. Tarih içersinde Türk milletinin yaşadığı, varlığını devam ettirdiği Orta Asya ve Doğu Türkistan bölgeleri incelendiğinde, bu bölgelerde; dinin toplum yaşamında etkin bir konumda olduğu ve din ile uğraşanların, toplum içersinde özel bir statüye sahip oldukları gözlemlerimizde dikkat çekici bir husustur.

Bu çalışma, „Türk Halk Müziği“ olarak adlandırılan geleneksel müziğimizin, dinin müziğe etkisi dışında gelişen genel yapısını ve Türk Halk Müziğinin beste formlarını içermektedir. Böylelikle, bilinen tarihi ile Altaylar dönemine uzanan Türk Halk Musikisinin, formlar arası bir tespiti yapılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Halk Müziği Beste Formları, halk müziği, beste türleri

Abstract

A Study on Turkish Folk Music

When we study the progress of Turkish music through the ages, we see that the essential melodies created and performed by the very heart of the people, stem from the first periods of the music history and culture of the community; and the religious views and worships are expressed through this medium. It is remarkable to see that in Central Asia and Eastern Turkistan regions where the Turks lived in the history and still continue their existence, religion is still a very effective part of social life and the religious functionaries have a special status in society.

This study focuses on the part of our traditional music named “Turkish Folk Music”, its general structure as developed apart from the influence of religion on music, and its composition forms. Thus it is aimed to evaluate the forms of Turkish Folk Music, whose known history goes back to the Altay period.

* Philadelphiastr.56 47799 Krefeld –Deutschland, haluk1979@yahoo.de

Türk Halk Müziği

Halk müziği olarak adlandırdığımız bu müzik türü, doğrudan halkın öz değerlerine hitap ettiği için hiçbir şekilde halkın genel duygu- düşünce ve algılayışından ayrı tutulamaz. Dini temaların etkisiyle başlayıp, sosyal alanda birçok iletişim ağını yansıtan Türk Halk Müziği'nin tanımını “Klasik musiki yahut san'at musikisi dışında kalan, halk dehasının umumi, müşterek mahsulü olan ve bestekârları meçhul bulunan musiki.”¹ Olarak yapmak mümkündür.

Ya da bir başka ifade ile: “Halkın estetik eğilimini yansıtan, bir yandan halkın yarattığı, öte yandan sevgi ile benimsediği, çoğunlukla dinlediği müzik”²türüdür.

Türk Halk Musikisi genel bir ifadeyle; dünyada çok geniş alanlara yayılmış, çok çeşitli haklarla iletişime girmiş ve tesirlerde bulunmuş, büyük bir halk sanatıdır. Nüans, tavır ve şivelerinde farklılıklar bulunsu da Kafkasya, Türkistan, Ural, Kırım ve Sibiryâ bölgelerinde yaşayan tüm Türk ülke ve topluluklarında, müzik hususiyetlerinde ve algılayışlarında benzerlikleri görmek mümkündür.

Günümüzde Türk Müziği olarak adlandırılan bu sanat alanı, çoğunlukla Anadolu Bölgesi ve bu bölgeye yakın ülkelerin halkına özgü bir müzik şekli olarak adlandırılmaktadır. Klasik müzikten farklı olarak; - büyük oranla- şehir hayatının ve şehirleşmenin geliştiği yerlerden çok, küçük yerleşim yerlerinde kendini göstermektedir. Kimi büyük merkezlerdeki halk müziği ve klasik musiki kendileri aralarında da büyük benzerlikler içermektedir. Rumeli Türküleri buna en güzel örnektir. Ancak Doğu Karadeniz Bölgesinde icra edilen müziklerde bir o kadar klasik musikiden farklıdır.

“Anadolu Türk Halk Musiki'sinde, kendine mahsus şekiller vardır. Bu şekiller, çok defa bestelenen şiirin formunun adını taşır: Koşma, destan, varsağı, mani, divan, kalenteri, karşılama, semai vb. Kompozisyon bakımından şarkı formunun daha serbest bir çeşidi olan türkü şekli çerçevesinde mütalaa edilebilirler. Usul ve üslupça da isimlenir: Maya, bozlak, uzun hava, kırık hava, oyun havası... gibi. Büyük merkezlere yakın çevrelerde teşekkül eden halk musikisi mahsulü ve sahibi meçhul türkülerin, çok defa klasik musikimizin şarkıları ile ayırt edilebilmeleri imkânsızdır. Bunların, çok kabiliyetli, hatta tereddütsüz iddia edilebilir bazıları şüphesiz deha sahibi meçhul bestekârların eserleri olduğu anlaşılmaktadır.”³

Türk Halk Musikisinde Müzik Türleri:

Genel bir ifadeyle türkülerin sözlü ve sözsüz türleri vardır. Türkiye'nin sözlü müzik geleneğinde bir melodik cümleye söylenen halk şiirlerinin ya da kimi yerde düz yazı, vezinsiz şekildeki edebi metinlerin her çeşidini göstermek için en çok kullanılan terim Türkü'dür. Bölgelerle ve konulara göre özel hallerde, veya melodinin ve edebi metnin çeşitlemesine göre türkü sözcüğünün yerine klasik formda: şarkı, halk arasındaki tabiri ile deyiş, ninni, ağıt, uzun hava, kırık hava, adları da kullanılır. Türküyü; bestecisi bilinmeyen, halkın özünde oluşup yine halkın geleneğinde gelişen, dönemden döneme, bir mekândan başka bir mekâna ve içerik

¹ Yılmaz Öztuna, “Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı, Ankara, 2000, sf.140

² Mehmet Özbek, “Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı, Ankara, 1998, sf. 88

³ Yılmaz Öztuna, “Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi”, sf.141

bakımından farklı türlerden olan kimi değişikliklere uğrayabilen ve her zaman bir melodik cümleye yazılmış olarak söylenen şiirler diye tanımlama yapabiliriz.

Türkü çeşitlerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Lirik Türküler
2. Taşlama
3. İş Türküleri
4. Anlatı Türküleri
5. Tören Türküleri
6. Oyun ve Dans Türküleri

Lirik türküler; aşk türküleri, gurbet türküleri, askerlik türküleri, ağıtlar, ninniler türünde olan türkü çeşitlerindedir.

Taşlama türküleri; yergi maksatlı ve kimi zaman da güldürmek amacını güden türkülerdir.

İş türküleri; halkın içinde yaratılmış olan ve günün çalışma koşulları ile harekete geçen emek-emekçi konularını işleyen türkülerdir.

Tören türküleri; düğün, dini bayramlar ve mezheplik türkülerine göre şekil alan formlardır.

Oyun ve dans türküleri ise gerek bölge gerekse yöreye ait dans figürlerini, koreografisini müzik eşliğinde sunan türkülerdir.

Türküler ulusların iş dünyalarını ve onların ruhani yapılarını yansıtır. Bundan dolayı ulusal bir nitelik taşırlar. Türk Halk Musikisinin türkü formu gerek melodi, tartım ve usul gerekse makam konusunda eşine kolaylıkla rastlanılmayacak zenginlikte ve güzelliindedir.

Genel bir ifade ile türkülerimizi yapı bakımından iki grupta inceleriz.

a-Uzun Hava

b-Kırık Hava

Belli bir ölçü içinde düşünülmeyen ve tartım olarak serbest icra edilen türküler için çoğunlukla uzun hava tabiri kullanılır. Uzun havalar doğaçtan, konuşur gibi resitatif

bir şekilde okunurlar ve Türkiye'nin ayrı bölgelerinde değişik isimler altında bilinirler. Bozlak, Maya, Garip, Kerem, Hoyrat, Divan, Kesik, Yanık, Müstezat, Aydest, Türkmeni ve

Ağıtlar vb.

Kırık havalar ise ölçüsü ve özel bir tartımı olan ezgilerdir. Kendine özgü bir ritmik dengeye sahiptir. Uzun Havalar gibi doğaçtan değildir. Belli kalıpları bulunur.

Örnek Vermek Gerekirse:

Erzurum- Kars dolaylarında 5/8'lik usuldeki parçalara “Sümmani Ağızı” ismi verilmektedir. Ordu- Giresun dolaylarındaki hareketli 9/8'lik usulüne “Karşılama” denir. Türkülerin büyük bir bölümü form açısından bir bölümlü şarkılara benzemektedir. Yukarıdaki sınıflandırma türkülere sözel sanata bakışı yansıtır.

Gerçekten Türk Halk Müziğinin (Osmanlı Dönemiyle) özelliği onun iki farklı ritmik yapılarından oluşan bölümlerin karşılaşmasındaki özelliğini verir. Bu prensip Türkiye dediğimiz coğrafyada kök salmış ve bütün yörelerin halk müziğini ve sanat müziğini kapsamaktadır. Türk müziği icracıları halk havalarını sözlü- sözsüz yapısından çok yöre sınıflandırması ismine daha çok önem vermektedirler. Her bölge halkının kendisine özgü yaşayışı, düşüncü, görgüsü, geleneklerine ve bölgenin doğa özelliklerine göre oyun ve oyun havaları da değişik özellikler göstermektedir.

Örnek: Karadeniz Horonu

Ege Zeybeği

Konya Kaşık Havası

Urfa Halayı

Bu oyun havalarının kendi içerisinde gerek hareket gerekse anlatım açılarından farklılıklar bulunmaktadır. Oyun havaları çoğunlukla bir bölümlü şarkı formu içinde yer alırlar. Çoğu kez bir melodi cümlesinden oluşan oyun havası oyun devam ettiği süre içinde, çalgıcının irticalen, doğaçtan yaptığı kimi değişiklikler ve süslemelerle tek düzelikten kısmen kurtularak oyun sonuna kadar sürdürülür.

Genel bir görüşle Türkiye'deki belli başlı oyun türleri ile bölgelerini altıya ayırarak doğudan batıya doğru şöyle ifade edebiliriz:

1-Bar Oyunları

2-Halay Oyunları

3-Horon Oyunları

4-Kaşık Oyunları

5-Zeybek Oyunları-

6-Karşılama ve Kasap Oyunları

1. Bar Oyunları:

Kars- Erzurum- Erzincan il sınırlarını içine alan bir bölgede ve isim olarak Kuzey Doğu Anadolu'ya özgü bir oyun biçimidir. Bar oyunu grubun dizi biçiminde durmasıyla ve en az 5-6 kişinin iştirak etmesi ile oynanan bir grup oyunudur. Oyunun sonuna doğru “Sekme” adı verilen hızlı ve hareketli bir bölümle vardır. Başlangıç bölümünde el ele tutan oyuncular oyun

esnasında birbirlerinin omuzlarından tutar. Dizinin en başında bulunan oyuncuya “Barbaşı”, dizinin sonunda bulunan oyuncuya” Pöççük “denir. Baş ve sonda bulunan her iki oyuncunun elinde birer mendil bulunur. Bu bölgenin yiğitlerine “ Dadaş“ ismi verilir. Bar oyunları çoğunlukla davul- zurna ile oynanan halk oyunlarıdır. Süt şeklinde icra edilen

Erzurum Barlarının oyun sırası şöyledir:

- Sarhoş barı -Sekme - Aşırma – Hoşbilezik - Hey nare - Daldalan - Koççarı - Tamzara

Kars- Posof barlarının oyun sırası şöyledir:

- Ağır bar - Diz kırma – Horon -Yayla barı – Tambara

Bar oyunları genelde toplu oynanan oyunlardandır. Ancak aralarında “Davul barı”, “Koroğlu barı” gibi tek “Hançer barı”, “Turna barı” gibi çift oyuncu ile oynanan oyunları da vardır. Barlar genellikle “Ağırlama” adı verilen bölümünde halk müziğinin çift vuruş ismi ile anılan ve aynı zamanda Klasik Musikide Nim Sofyan usulü olarak isimlendirilen 2/4lük usulle icra edilirken hoplatma, yeldirme bölümleri tek vuruşlu usule göre icra edilirler. (Klasik musikideki 6/8, 9/8, 12/8’ lik Usuller.)

2. Halay Oyunları:

Güneydoğu ve Orta Anadolu bölgelerinde oynanan oyunların genel ismidir. Bu bölge içerisinde Çorum, Ankara, Nevşehir, Kırşehir şehirlerini kapsar. Halay oyunları kimi zaman düz bir dizi şeklinde kimi zaman da toplu bir çember şekilde oynanan oyunlardır. Halay oyununun en büyük özelliği oyuncu sayısının en az beş olmasıdır. Aksi takdirde halay oyunu özelliğini kaybeder. Orta Anadolu yiğitlerine “Seymen” denilir. Halaylar tıpkı barlar gibi davul ve zurna eşliğinde oynanan oyunlardır.

Klasik Türk Müziğindeki ismi ile daha çok Nim Sofyan, Sofyan, Yürük Semai, Aksak Semai usullerinden oluşurlar. Daha çok hareketli bir oyun şeklidir. Halayların bazıları aynı müzik ve oyun temposundan daha hızlanmakta ve gittikçe daha canlı vaziyete bürünmektedir. Bazı yerlerde halaylar kimi halaycıların söyledikleri türkülerin eşliğinde oynanır ve hatta koro-solo değişimleri de olur. Kadınlar tarafından oynanan halayların çoğunluğunda tef eşlik ederken Gaziantep ve Şanlıurfa yörelerindeki halaylar da uzun havalar da oyunda icra edilir .

Halayların en ihtişamlı şekillerinden biri olan Çorum halayı şu bölümlerden oluşur. - Ağırlama - Oynatma - Eğilme – Elleme

Keskin halayının bölümleri şunlardır: - Ağır Halay - Cembekli - Üç Ayak - Yanlama

Birkaç halay örneği: Urfalı Halayı, Sivas Halayı, Kıvrak, Türkmen, Depki, Delilo, Koçeri, Tamzara, Oymak, Fatkalı, Hemeşke, Yayık Halayları.

3. Horon Oyunları:

Artvin- Ordu arasında yaygınlık gösteren, genel bir ifade ile Doğu Karadeniz bölgesine özgü bir oyundur. Horonlar grup halinde ve dizi şeklinde oynanan ritmik dengesi hareketli bir oyun şeklidir. Bar oyunlarındaki çok çeşitli tartımın ve melodik cümle zenginliğine karşın horonlar tartım ve ezgilerdeki sadelikleri ile dikkat çekerler. Coğrafi yapının ve iklimin etkileri bu

oyunda kendisini hissettirmektedir. Karadeniz bölgesinde avcılığı yaygın olan hamsinin sıçrama ve titreme hareketleri horonda yansıtılmaya çalışılır. Kemeñçe eşliğinde oynanan horonlar 7/8'lik ritmik denge içersinde olurlar. Hemşin- Mapari'de ise sadece tulum eşliğinde oynanmasına karşın Artvin'de oynanan horonlarda tulum- zurna eşliği vardır.

Kimi horonların oynanış sırası şöyledir: Seyrek Horon - Sıksaray - Atlama – Hemşin - Sallama - Tonya - İki Ayak – Sıksaray - Sallama - Davul-zurna

Birkaç horon çeşidi: - Deli Horon - Düz Horon - Rize Hemşin - Karadeniz Horonu - Sarı Çiçek –Maçka Horon

4. Kaşık Oyunları:

Konya, Antalya, Mersin il sınırları içersinde yer alan ve Orta- Güney Anadolu Bölgelerine has bir oyun çeşididir. Oyunun ismine kaşık oyunu denmesindeki ana maksat oyuncuların elinde tartım aracı olarak tahta kaşık bulundurmalarından ileri gelmektedir. Kaşık oyunlarında her oyuncunun iki elinde ikişer kaşık bulunur. Oyuncular oyun esnasında durarak ya da karşılıklı bir vaziyette oynarlar.

Kaşık oyunlarının türleri: Sallanma - Meşeli - Keklik -Sekme sektirme - Keklik Mengisi.

5. Zeybek Oyunları:

Batı Anadolu Bölgesine ait bir halk oyunudur. Topluluklar halinde oynandığı gibi tek kişi ile de oynanabilir. Zeybek oyununun topluluk vaziyeti daire ya da yarım daire şeklinde düzenlenebilir. Batı Anadolu yöresi yiğitlerine “Efe” ya da “Kızan” denilir. Zeybek oyunlarında oyuncular el ele ya da kol kola tutunmazlar. Oyunların ölçüsü 9/2, 9/4 ya da 9/8'lik usullerle icra edilir ve bağlama eşliğinde oynanırlar. Bu oyunlar çoğu zaman 3+2+2+2 ya da 2+2+2+3 şeklini kapsamaktadır. Çobanlara özgü zeybek ise kaval eşliğinde yapılır. Sahillerde oynanan zeybeklerde hareketli bir yapıya sahiptir. Buna karşın yüksek kesimdeki ova zeybekleri daha ağır ve monoton yapıya sahiptir.

Zeybek Çeşitleri: Gücende - Ankara - Aydın – Bergama - Balıkesir Pamukçu Bengisi - Sepetçioğlu – Burdur - İzmir - Tavas - Gönen - Edremit

6. Karşılama ve Kasap Oyunları:

Trakya ve Marmara bölgesinde yaygın olarak oynanan oyun türüdür. Bu oyunda iki kişinin karşılıklı olarak oynamalarından dolayı oyunun ismi karşılamadır. Anadolu da bazı yörelerde bu oyuna var- gel, karşı-beri gibi isimleri verilmektedir. Karşılama oyuncular halay ve horonlar gibi birbirine tutulmazlar. Ayrıca bu oyun, topluluk halinde de oynanabilir.

Karşılama örnekleri: - Meşeli Yayla Kar - Bilecik Karşılması – Merzifon Karşılması

Türk Halk Musikisinde Beste Türleri

1-Uzun Hava:

Tanım olarak uzun havaya; “Ölçü ve düzum bakımından serbest olduğu halde, belli bir dizisi ve bu dizi içinde belli bir seyri bulunan serbest ağızla söylenen halk ezgisi”⁴denir. Uzun havalara Türk Halk Müziğinde; düz hava, avaz, koşma okumak, ozanlama yapmak, uzun kayda ya da mani okumak gibi tabirler sıklıkla kullanılmaktadır. Uzun havalar konuşurcasına, resitatif tarzda okunan bestelerdir. En belirgin özelliğinin başında belli bir usul kalıbı bulunmaması gelmektedir. Bestecinin icra yeteneği ve arzusuna göre şekil alırlar. Muzaffer Sarısözen uzun havayı şöyle tanımlamaktadır: “Ölçü ve ritim bakımından serbest olduğu halde, dizisi bilinen ve dizi içindeki seyri, belli kalıplara bağlı bulunan ezgilere uzun hava”⁵ denir. Uzun havaların en büyük özellikleri şunlardır:

- Kelimenin ritmine göre ezgisinin belirlenmesi
- Yapısı itibarı ile müzik cümlesinin sonlarını her zaman hey, of, ay, oy, vay gibi kelimelerle asma kalıplar yapması
- Saz girişlerinin sürekli olması ve çalgı- şan uyumunun gözlemlenebilmesi
- Zaman zaman ara kısımlarda belli bir ritmik düzende çeşitli kırık havaların okunabilmeleri

Halil Bedii Yönetken ölçüsüz müziklerde şöyle kıstaslar belirlemiştir:

- “ 1) Tamamen ölçüsüz uzun havalar. Bunlar saz refakati olduğu zaman da saz gene ölçüsüz çalar.
- 2) Aralarında, baş ve sonunda ölçülü saz kısımları, pasajları olan uzun havalar
- 3) Esasta kırık, fakat basta arada usulsüz pasajlar olan ezgiler.”⁶

Uzun havalar şan ve saz melodilerine göre iki grupta toplanmaktadır:

- a- Şan Ezgiler
- b- Çalgısal Ezgiler

Her iki ezgiler de kendi içlerinde farklı gruplar altında ayrılmaktadır.

- a- Şan Ezgiler:

Ağıtlar: Mersiye, Ağıt

Aşıkların adlarıyla: Emrah, Kerem

Dini içerikli: Kalenderi

Sosyal Gruplarla: Afşar, Türkmeni

Yöresel isimlerle: Gurbet Havası, Maya, Yayla Havası, Bozlak, Hoyrat, Barak

⁴ Mehmet Özbek, “Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”, sf. 194

⁵ Muzaffer Sarısözen, “Türk Halk Musikisi Usülleri”, Milli Posta Matbaası, Ankara, 1962, sf.4

⁶ Ayla Nevin, “Uzun Havalar”, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002, sf.6

Edebiyatındaki terimlerle: Divan, Müstezat, Divani, Semai
b- Çalgısal Ezgiler:

- Solo çalgı: Köroğlu, Karakoyun, Kerem

- Vokal- çalgı: Açışlar, Bulaşmalar, Gezinti, Ayak (makam), Arasaz, Saz Payı

Bu konuda halk tarafından farklar taşıyıcı ve âşıklar tarafından belirlenmektedir. Bu açıdan bakarsak halk müziği dediğimiz bu terim içersinde otantik ve profesyonelliği bir arada barındıran olay anlatılır. Daha da dikkat çeken bir özellik ise âşıkların halk içinden çıkan profesyonel sanatçılar olmasıdır. Onların kaynakçaları ve malzemeleri daima halkın özüdür. Kendilerinin belirlemiş oldukları kimi kıstaslara bağlı ekolleri vardır. Eserleri yazılmaz ve şifahi olarak kulaktan kulağa aktarılır. Âşıkların müzik türleri halk müziği ile aynıdır, ancak en belirgin özelliği daha profesyonel bir teknik üzerine kurulmuş olmalarıdır.

2-Ağıt:

“ Ölen bir kimsenin arkasından onun güzelliğini, güzel huy ve davranışlarını, geride kalanların acılarının büyüklüğünün ya da toplumu ilgilendiren büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz, şiir ya da ezgi; mersiye, sazla mağ, sagu”⁷ya halk arasında ağıt ismi verilmektedir.

Genel bir yargı ile ağıt; insanlık tarihinin en eski çağlarına dayanmaktadır. Homeros’ un İliada’ sında ağıtın yapılış tarzı hakkında örnekler verilmektedir. İslam inancına göre ölüm bir son olmayıp sadece bir geçit dönemidir. Bundan dolayı İslamiyet ağıta ve bu tarz geleneklere fazla sıcak bakmamaktadır. Allah inancı olan herkes bu dünyadan göç eder ve bundan dolayı ağlamak doğru değildir düşüncesi hâkimdir. Fakat İslam, insanı anlamak, onun değerini vermek, konularını destekleyerek halk ağıtlarına karşın caminin onayladığı mersiyelelere sıcak bakmaktadır. Hristiyan topluluklarında da ağıtlara rastlanmaktadır. Hz. İsa’nın ölümüne ağıtlar günümüzde de söylenmektedir. Ağıtlar tüm dünya topluluklarının ortak bir kültürü olup çeşitli farklılıklar içerisinde yaşayarak günümüze ulaşmıştır. Eski Türkler’de ağıt yerine “sagu ve yuğ” kelimeleri kullanılmakta idi. Cenaze törenlerinde ağıtlar okunurdu. Sagu ve yuğ kelimeleri zamanla yerini ağıt ve mersiye terimlerine bırakmıştır.

Kurt Reinhard mersiye ve ağıt konusunda şunları ifade etmektedir.; “... mersiye daha çok divan şiiri ve geleneksel sanat musikisi alanlarına girer; buna karşın ağıt, halk şiirinin kurallarına göre biçimlendirilen ve belli bir ezgi biçimi seçilerek seslendirilen bir türdür. Bu türde metin ile musiki bir bütün oluşturur ve ağıt kelimesi bu bütünü her iki ögesini de adlandırır.”⁸

Sagu kelimesi yöreden yöreye değierek farklı terimlerle ifade edilebilmektedir.

Örnek:

- Azerbaycan’da: Ağı

⁷ Mehmet Özbek, Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü, sf. 7

⁸ Güney Türk Ağıtlarının Biçimleri, I. Uluslar Arası Türk Folklor Semineri Bildirileri, Başbakanlık Basım Evi, Ankara 1937, sf. 192-215

- Kerkük’de: Sazlamağ
- Kırgızlar’da: Coktav
- Türkmenistan’da: Ağı
- Karadeniz’de: Sağı Kurmak

Ayrıca ağıt birçok farklı şekilde ifade edilebilmektedir :

- Ağıt söylemek – Ağıtmak
- Ağıt yakmak - Ağıt okumak
- Ağıt düzmek - Ağıt tutmak

Törenlerde yapılan ağıtlar çoğunlukla ölen insanın başında iken ölünün evden çıkartılırkenki zaman da yapılır. Ayrıca kimi yerde ağıt yakmak aralıksız olarak bir hafta sürer. Ağıtların söylenmesi ve melodik yapısı çoğunlukla uzun havaya benzeyen şekillerdir. Ağıtçının daha çok doğaçlama tarzıyla duygularını ifade etme şeklinde gelişir. Kendine özgü mısra ve kafiye düzeni olan ağıtların anonim tarafı da bilinmektedir. Ağıtlar; sade şekli ile olmayan bir biçimde yakılırlar. Kıta sayıları tıpkı okunuş tarzları gibi bölgeden bölgeye değişiklikler gösterir. Serbest bir biçimde resitatif olarak okunurlar. Ağıtlar kimi zaman iki kişi tarafından nöbetleşe yapılabildiği gibi çoğu zaman bir kişi tarafından yakılırlar. Ağıtlarda süsleme sadecetegannidedir ve farklı tınılarda okunurlar. Ağlamanın müzikteki şeklini ifade etmektedir. Tiz seslerde inlercesine okunurlar.

3-Kırık Hava:

Belli bir ölçü ve usulle icra edilen halk ezgilerine kırık hava denir. Erzurum- Kars yörelerinde okunan ve 5/8’lik usulle söylenen sümmani ağzı kırık havaya örnektir. Uzun havalardan farklı ritmik bir denge içersinde okunuyor olmasıdır. Serbest formda konuşuyor gibi okunan uzun havalardan yerine daha düzenli bir şarkı formunu şekillendirir.

4-Maya:

Edebiyat ve müzik sanat teriminde mayanın tanımı şöyledir:

“1) Hece ölçüsünün 4+4+3 kalıbı ile söylenmiş uyak düzeni a a a b olan dört dizeli halk şiiri biçimi: “ Maya lar tek söylenmiş dörtlükler halinde olabilecekleri gibi bu biçimdeki koşmalardan alınmış dörtlükler de olabilirler.

2) Maya biçimindeki şiirlerin özel bir ezgi ile söylendiği hüseyini makamının dallarından bir halk makamı, uzun hava türü.

Gül değilim elden ele atılan

Kuş değilim kanadımdan tutulan

Ölüm yok ki satın alam kurtulam

Arkam sıra ağlasın sen benim

3) Kars, Erzurum, Artvin ve Ağrı illeri çevresinde de yaygın olan bir aşık makamı. Özel ezgisi ile yüksek sesle söylenen bir hava”⁹ Azerbaycan’ da bunlara „Bayatı“ ismi verilmektedir. Yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi maya bir uzun hava türüdür. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaygın olarak söylenilmektedir. Konuları bakımından daha çok hasret, sevda, ayrılık, sitem duygularını işler. Mayaların ses genişliği bir oktav içinde gelişir ve daha çok bağlama, zurna, klarnet, ud, kanun gibi sazlarla birlikte söylenir. Mayaların en karakteristik özelliği la- mi beşli atlamasıdır. Dizi içinde bu beşli, seyrin tınısını verir. Daha çok hüseyini makamından icra edilen mayaların iki türlü icrası vardır. Özgül, Turhan, Dökmetaş’a göre:

“I- a) Ayak: Yalnız saz ile ritmik müzik. Burada ses iştirak etmez

b) Ses: San baslar, nefes payında saz ezgi çalar.

c) Son cümleden sonra tek olarak saz bitiş parçası çalar ve maya biter.

II-a) Yalnız saz başlar

b) Şan baslar saz eşlik yapar.

c) Cümle arasında ritmik ezgi söylenir.

d) Son cümle tek san okur, saz olmaz”¹⁰

5-Bozlak:

Türk halk müziğinde bir uzun hava türüdür. “ Bozlak, Orta Anadolu, Doğu Anadolu’nun batısı ile Batı Anadolu’nun doğu kesimi ve Çukurova’nın bulunduğu geniş bir alanda yaygın olarak okunan bir uzun hava türüdür.”¹¹ Bozlak kelimesi boz kökünden türemiş sözcüktür ve bağırarak, ağlamak anlamlarına gelir. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde bozlağa; bozlah ve bozuk denildiği çeşitli araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalardan çıkan bir sonuçtur. Çağımızın önde gelen araştırmacılarından Gazimihal bozlak sözcüğünün kökeni üzerinde şunları söylemektedir: “Türkiye dışında yalnız Başkurlarda bozlak (oranın telaffuzuyla Bozlak) denilen kahramanca bir türkü ve ezgi varmış; rivayete göre bu ezgi ve türkünün sahibi Ruslar tarafından Sibiryaya’ ya sürülmüş. Giderken minimini yavrusunu dizlerine oturtarak bu acıklı türküyü okumuş. Kahramanın adı güya Bozlak (= Bozlak) imiş.”¹²

“Bozlaklar, özellikle Türkmen Aşiretlerinde, İç Anadolu’da, Kırşehir keskin ve Niğde’ ye yerleşen Abdallar ile Güney Anadolu’da Toros yaylalarında yaşayan aşarlar arasında çok yaygındır.”¹³

⁹ Mehmet Özbek, Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü, sf. 131- 132

¹⁰ Özgü, M., S , Turhan, K. Dökmetaş “Notaları İle Uzun Havalarımız”, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996

¹¹ Mehmet Özbek, Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü, sf. 31-32

¹² Mehmet Özbek, M., “Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”, sf. 164

¹³ Mehmet Özbek.” Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”, sf. 164

Bozlakların konuları çoğunlukla yiğitlik, kahramanlık, aşk, gurbet, tabiat olayları, hasret ve ölüm gibi bir çok alanda olabilir. Melodik yapıları daha çok bir oktavdan daha çok ses genişliğinde seyir eder. Anadolu’da kimi yörelerde iki oktav civarında okunan bozlaklar gelenek halini almıştır. Çoğunlukla bir saz eşliği ile okunan bozlaklar açış sazından sonra okunur ve erkekler tarafından daha fazla talep edilir. Bozlakların hece kalıpları 11’li düzenindedir. Ancak mecburi bir durum söz konusu değildir. Belli bir müzik seviyesine erişmiş müzisyenlerce okunan bozlaklar icraları ile oldukça zor eserler olarak kabul edilirler. Avşar Bozlağı: “Orta Anadolu ve Orta Toroslar’da yaygın olarak söylenen ve Avşar Oymaklarına özgü bir uzun havanın adıdır.”¹⁴ Avşarlar; Oğuzlar’ın 24 boyundan en önemli olanlarından. Orta Asya’ dan göç ederek Anadolu topraklarına yerleşmişlerdir. Bahaeddin Ögel yapmış olduğu çalışmalarından Avşarlar için şunları kalemine almaktadır:

“Ava hevesli bir toplum olarak av kelimesinden ileri geldiğini savunmuştur.”¹⁵

Avşar Bozlağı diğer bozlaklara benzemektedir ve başlangıçta tiz seslerle dolaşılır, eserin bitimine doğru pest seslere bürünür. Klasik Türk Müziği’ndeki kürdi makamına benzemektedir. Sözler yine geçmişe yöneliktir.

Türkmen Bozlağı: Türkmenlerin söylemiş olduğu bir bozlak türüdür. Türkmeni

Bozlağı olarak ta halk müzisyenleri arasında bilinmektedir. Türkmenler, Oğuzların bir koludur ve Türk-men kelimelerinden oluşur. Anlamı Türk soyundan gelen olarak ifade edilebilir. Türkmenler’le ilgili bir araştırmasında Ögel şunları belirtiyor: “Türkmen sözü, daha eski çağlarda yoktu. Türklere benzeyen bütün göçebe boylara Türk derlerdi. Tabii olarak, bunun dışında da her boyun bir adı vardı. Oğuz boyları, kendi yurtlarından çıkıp İran ülkelerine gelince buralarda yaşayıp çoğaldılar. Bu yeni yurtlarının suyu ve havası gereğince, şekilleri de değişti. Onların biçimleri Acemkilerine benzerdi. Onlar aslında Acem değillerdi. Bunun için de Acemler onlara, Türk’e benzedikleri için Türkmen dediler. Bu sebeple Oğuz boyları, artık bu adla adlandırılmağa başlamışlar ve hepsi de Türkmen adı ile adlandırılmışlardır.”¹⁶

6-Kerem:

“Aşık Kerem hikayelerindeki koşmaların söylendiği ezgilerinden her biri; bir halk müziği makamı, Kerem Havası”¹⁷ Kerem; kelime anlamıyla asil, soylu manalarını taşımaktadır. Ayrıca Türk Halk Müziğinde bir ayağın ismidir aynı zamanda. Aşık Kerem olarak bilinen bu makamın karar sesi düğah (la) perdesidir.

Kerem Ayağı; Klasik Müziğimizdeki Uşşak, Bayatı, Hüseyini, Muhayyer, Neva makamlarının karşılığı olarak düşünülebilir. Kendi içinde bir çok farklı biçimleri bulunmaktadır.

- Hicrani Kerem - Kuba Kerem -Yedekli Kerem - Kesik Kerem - Kandilli Kerem

- Zincirli Kerem

¹⁴ Ayla Nevin ,(Küçük Çelebi),”Uzun Havalar”, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Ankara, 2002, sf. 26

¹⁵ Bahaeddin Ögel” Türk Mitolojisi”, Türk Dil Kurumu, Ankara ,1971,sf.277

¹⁶ Bahaddin Ögel,” Türk Mitolojisi”, Sf. 227

¹⁷ Özbek,M. “Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”,Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı,Ankara,1998, sf. 111

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde aşık havaları içinde özel bir name ile söylenen Kerem havaları; saz, bağlama ve “Bozuk Düzenlerle” icra edilmektedir. Keremler aşık tavrı ile ve usulsüz olarak icra edilirler. Sözlerden önce, orta taksimler bulunur. Daha sonraki bölümlerde usulle bestelenen kimi kısımlar yer alabilir. Sözlerin arasında Kerem' in sevgilisi olan Aslı ismi geçmektedir. Kerem ayağındaki(makamındaki) ezgiler inici-çıkıcı karaktere sahiptirler.

Donanımın da bulunan mi sesi zaman zaman mi bemol olarak icra edilebilmektedir. Kerem ayağı Ege bölgesinde yaygınlık kazanmış bir makamdır. Ege bölgesinin dışında Rumeli bölgesinde de varlığını hissettirmektedir. Okunuş tarzı uzun havalar gibidir ve zaman zaman aşık- ozanların atışmalarında icra edilirler.

Kesik Kerem:

“1) Aşık Kerem' in deyişleri ile biçimlenmiş halk ezgisi kalıbı.

2) Kars, Erzurum, Artvin ve Ağrı illeri çevresinde de yaygın olan bir aşık havası,

koşma biçimindeki şiirle kendine özgü ezgisi ile yanık bir biçimle seslendirilen bir yaprak.”¹⁸

Kesik Kerem Urfa yöresi tavrı olarak ta okunmaktadır.

Kerem'in dört ses göçürülmüş halidir. Makamın karar sesi mi perdesidir. İnici bir karaktere sahip olan kesik keremin güçlü sesi sol perdesidir.

SONUÇ

Kökene itibariyle Altay'lara dayanan Türk Halk Müziği kültürü çok kapsamlı ve çok çeşitli beste formlarına sahip zengin bir müziktir. Yukarıdaki mütevazi çalışmanın sonucunda görmekteyiz ki; gerek halk oyunları, gerekse beste formları bölgeden bölgeye hatta aynı bölge içerisinde var olurken, Anadolu insanının yaşam biçimleri ve olayları algılayışlarındaki kimi nüans farklılıklarından ötürü yöreden yöreye değişik isim ve şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Müzik türlerinin ve buna bağlı olarak kimi hareketlerle ortaya çıkan halk oyunları, bu farklılıklara en güzel örnekleri teşkil etmekle beraber, Türk Halk müziği, içerisinde barındırdığı birçok beste formu ile yaşamın her alanında düğünden ölüme, sevinçten ayrılığa, gurbete kadar Anadolu'nun her karış toprağına nakşetmiştir.

¹⁸ Özbek,M.”Türk Halk Müziği El Kitabı I Terimler Sözlüğü”,Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı,Ankara,1998, sf. 112

KAYNAKÇA

- ARSEVEN,V. (1953). Birkaç Ağıt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- ARSUNAR,F. (1947). Anadolu Halk Türkülerinden Örnekler 1, Ankara: CHP Halkevleri Yayınları
- ATAMAN S.(1951). Türk Halk Musikisinde Çok Seslilik 1, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- AYLA, N(2002). Uzun Havalalar , Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık
- BALI M.(1997). Ağıtlar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- GAZİMİHALMR. (1947). Uzun Hava – Bayati – Varsaki – Bozlak – İloğlu – Mani, İstanbul: İleri Musiki Mecmuası
- ÖGEL B.(2000). Türk Kültür Tarihine Giriş, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık
- ÖZBEK Mehmet, “Türk Halk Musikisi El Kitabı 1 Terimler Sözlüğü”, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1998
- ÖZTUNA, Y.(2000). Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi: Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı
- REINHARD K.und U. (1984) ”Musik der Türkei”
- SARISÖZEN, M. (1962). Türk Halk Musikisi Usulleri,Ankara: Milli Posta Matbaası
- TURHAN, S.(1992) Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- UÇAN, A. (2000). Türk Müzik Kültürü, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları
- YÜCEL, H. (2007). Türkiye’de Din ve Din Dışı Müziklerinin Karşılaştırmalı Araştırması, İstanbul: Yöntem Yayınları